

Aneta Bołdyrew

"Podstawy statystyki : podręcznik dla humanistów", Michał Kopczyński, Warszawa 2005 : [recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 9, 246-249

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Kopczyński, *Podstawy statystyki. Podręcznik dla humanistów*,
Oficyna Wydawnicza „Mówią Wieki”, Warszawa 2005, ss. 215

Niezwykle wartościową, a zarazem w szczególności, bardzo konkretny sposób przydatną dla humanistów pracę opublikował w ostatnim czasie Michał Kopczyński, specjalista w zakresie historii gospodarczej i demografii historycznej, a zarazem członek redakcji Magazynu Historycznego „Mówią Wieki”. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się również wokół statystyki historycznej oraz nowożytnej historii krajów skandynawskich. Recenzowana praca jest efektem połączenia zacięcia badawczego w zakresie wykorzystania metod ilościowych w nauce historycznej i popularyzowania rezultatów badań specjalistów na szerszym polu. W założeniu autora i wydawcy praca jest bowiem adresowana do studentów kierunków humanistycznych, w tym przede wszystkim przyszłych historyków oraz – jak zaznacza wydawca – do wszystkich czytelników, którzy chcieliby prześledzić „opartą na liczbach analizę i interpretację przyczyn dojścia Hitlera do władzy”.

We wstępie autor krótko przybliży podstawowe wiadomości z teorii statystyki, rozpatrywanej w myśl definicji wybitnego polskiego demografa, Stefana Szulca, jako nauka o metodach badań dotyczących liczbowo wyrażalnych właściwości danej zbiorowości. Wyjaśnia takie ogólne pojęcia jak zbiorowość statystyczna, podzbiorowość, cecha statystyczna, wyodrębniając cechy mierzalne i niemierzalne. W czterech merytorycznych rozdziałach autor przedstawił najczęściej stosowane metody statystyczne, w każdym wypadku poddając liczbowej analizie materiał zaczerpnięty ze źródeł historycznych.

Pierwszy rozdział omawia techniki służące badaniu struktury zbiorowości pod względem jednej cechy. Materiałem egzemplifikacyjnym są parafialne spisy ludności z lat 1790-1791 z powiatu radziejowskiego na Kujawach. Celem badań jest określenie, czy cykl życiowy jednostki w Polsce był zbliżony do wariantu zachodnioeuropejskiego, czy też bliższy był modelowi wschodniemu. Autor opracował zebrany materiał, grupując dane w szeregu strukturalnym i jego graficznym odpowiedniku – histogramie i wykresie typu „łodyga-liście”. Obliczone zostały miary tendencji centralnej, w tym średnie klasyczne (m.in. średnia arytmetyczna) i pozycyjne – mediana, dominanta, kwartyle, a także miary rozproszenia, w tym klasyczne – odchylenie przeciętne, wariancja, odchylenie standardowe oraz pozycyjne – odchylenie ćwiartkowe, rozstęp międzykwartylowy, obszar zmienności. Bardzo interesującym badaniem, przedstawionym w dalszej części rozdziału, jest analiza koncentracji, czyli zjawiska występującego,

gdy niewielki odsetek jednostek skupia znaczny odsetek ogólnej wartości wszystkich jednostek wchodzących w skład zbiorowości, a zarazem duży odsetek jednostek skupia niewielki odsetek ogólnej sumy wartości. Stopień nierówności podziału wartości między jednostkami tworzącymi zbiorowość został omówiony na przykładzie koncentracji dochodu społecznego w Anglii w 1688 r. Na podstawie szacunków G. Kinga Kopczyński wykreślił tzw. krzywą Lorenza i wyznaczył współczynnik koncentracji. Wyniki zestawiał ze współczynnikami koncentracji dochodu społecznego w Anglii dla lat 1759, 1801-1803, 1867, 1880, 1913. Celem analizy liczbowej było wyjaśnienie, dlaczego w Anglii nie doszło do wybuchu rewolucji socjalistycznej, przez autorów *Manifestu Komunistycznego* uważanej za nieuchronną konsekwencję nierówności w podziale dochodu w kapitalistycznym społeczeństwie. Innymi słowy, Kopczyński wyjaśnił, na czym polegał błąd Marksa i Engelsa.

Błędem w zakresie konstrukcji jest umieszczenie w pierwszej części rozdziału informacji o charakterze metodologicznym, dotyczących etapów badania statystycznego. Autor omówił pokrótce zasady wybierania źródeł i metod, gromadzenia danych, formułowania pytań badawczych. Wydaje się, że bardziej logiczne byłoby umieszczenie takich informacji we wstępie, po wyjaśnieniach dotyczących ogólnych pojęć z zakresu teorii statystyki. Wymienione zasady postępowania mają przecież charakter uniwersalny, obowiązują w każdym badaniu wykorzystującym metody statystyczne.

W drugim rozdziale przedstawione zostały mechanizmy pobierania prób losowych z dużych populacji. Zasady przekształcania normalnej zmiennej losowej, test Manna-Whitneya (nieparametryczny odpowiednik testów na różnicę średniej dwóch niezależnych prób) analiza wariancyjna (ANOVA) czy test Kruskala-Wallisa (nieparametryczny odpowiednik ANOVA) zostały przeanalizowane na podstawie materiałów wojskowych komisji poborowych w Królestwie Polskim w ostatnim ćwierćwieczu XIX w. i pierwszej dekadzie XX w. Najważniejszym celem badawczym było określenie wzrostu poborowych, z odróżnieniem pochodzenia społecznego, terytorialnego i narodowości. Pozwoliło to na uchwycenie poziomu zmian życia społeczeństwa Królestwa Polskiego u schyłku XIX i na początku XX w., mierzonego wskaźnikami biologicznymi. Na podstawie badań statystycznych autor stwierdził istnienie różnic we wzroście poborowych z miasteczek położonych wokół Łodzi – Polacy i Niemcy byli wyższego wzrostu niż Żydzi. Znaczące różnice istniały również we wzroście poborowych pochodzenia szlacheckiego i plebejskiego. Nie było natomiast istotnych dysproporcji między mieszkańcami wsi i miast, z wyjątkiem poborowych z Warszawy, znacząco przewyższających wzrostem poborowych pochodzących ze wsi. Dla zbadania trwałości różnic w biologicznym standardzie życia we współczesnej

Polsce Kopczyński przeanalizował różnice we wzroście poborowych pochodzących z miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców i ze wsi (na podstawie danych poboru z 1995 r.). Różnice te są bardzo duże, co jednoznacznie wskazuje na utrzymywanie się *differentia specifica* warunków życia w obrębie różnych grup społecznych. Autor konkluduje, że „najlepszą drogą do poprawy standardu życia w ostatnim półwieczu było opuszczenie wsi i przeniesienie się do miast, najlepiej wielkich”.

Trzeci rozdział dotyczy sposobów analizy współzależności cech. Przedstawiono różne rodzaje związków między cechami, za pomocą regresji liniowej zbadano ich mechanizm, a przy wykorzystaniu współczynników korelacji ich siłę. Zanalizowano również związki pomiędzy dwoma cechami mierzalnymi, pomiędzy cechą mierzalną i niemierzalną (inaczej jakościową) oraz pomiędzy dwoma lub trzema cechami niemierzalnymi. Techniki analizy liczbowej zostały zastosowane dla danych pochodzących z różnych źródeł historycznych i współczesnych. Zanalizowano m.in. związek między wysokością dochodu *per capita* a przeciętnym wzrostem populacji (na przykładzie Francji w XIX i XX wieku), a także zależności między dochodem a śmiertelnością niemowląt (przypomnieć należy, że wskaźnik ten jest doskonałym miernikiem poziomu rozwoju cywilizacyjnego i jakości codziennego życia obywateli) w wybranych krajach współczesnego świata. Wreszcie na podstawie precyzyjnej analizy związku między cechami jakościowymi autor wyjaśnił, które grupy społeczne w Republice Weimarskiej w 1930 r. oddały głosy na partię Adolfa Hitlera. NSDAP uzyskała w wyborach 18,6% głosów, stając się wówczas drugą siłą polityczną Niemiec; był to jednocześnie początek wielkiej kariery politycznej Hitlera. Kopczyński wykazał istnienie silnego związku między wyznaniem elektoratu a preferencjami wyborczymi – znacznie większą skłonność do oddania głosów na NSDAP wykazywali ewangelicy, w okręgach z przewagą ludności katolickiej, w tym i w Bawarii, skąd wywodziła się partia Hitlera, wyniki wskazywały na silną niechęć wobec agitacji hitlerowskiej. Z kolei katolicy, ale tylko mieszkańcy dużych miast, w znacznym stopniu poparli drugie ugrupowanie ekstremistyczne – Komunistyczną Partię Niemiec.

Badaniu dynamiki, czyli zmian w czasie poświęcony jest ostatni rozdział. Na przykładzie zestawienia przywozu do strefy bałtyckiej na statkach holenderskich w latach 1610-1624 pieprzu, ryżu, cukru i indygo autor omówił zasady i trudności pracy w oparciu o dane zgrupowane w dwóch rodzajach szeregu chronologicznego. Zwrócił uwagę na zasady skalowania wykresu, a także mechanizm fałszowania obrazu na wykresie liniowym. W dalszej części przedstawił często wykorzystywane przez historyków przyrosty absolutne i indeksy proste, w ujęciu jednopodstawowym i łańcuchowym. W dalszej części autor omówił zasady

konstrukcji indeksów agregatowych, w toku wykładu wykorzystanych do prezentacji standardów życia angielskich robotników z okolic Manchesteru w dobie rewolucji przemysłowej. Przedstawione zostały również metody analizy korelacji i regresji w szeregach chronologicznych, przy wyjaśnianiu których autor posłużył się danymi dotyczącymi przeciętnego trwania życia w Polsce w ciągu ostatniego półwiecza. Na koniec autor zwrócił uwagę na problem sezonowości zjawisk. Materiałem ilustrującym były w tym wypadku dane dotyczące zatrudnienia i bezrobocia w II Rzeczypospolitej.

Reasumując należy stwierdzić, że recenzowana praca stanowi interesującą próbę spopularyzowania problemów związanych z zastosowaniem metod statystycznych w badaniach historycznych. Należy zgodzić się z opinią wydawcy, iż sposób podania tekstu umożliwia czytelnikowi nie tylko przyswojenie technik analizy ilościowej, ale także poznanie całego procesu i logiki badania, prześledzenie sposobu formułowania hipotez oraz ich weryfikowania. W każdym też wypadku odbiorca poznaje ocenę oraz interpretację wyników. Taka konstrukcja podręcznika powoduje, że czytelnik nie tylko aktywnie uczestniczy w całym toku badania statystycznego, ale także może samodzielnie przeprowadzić analogiczne badanie, podstawiając do wzorów dane zaczerpnięte z innych źródeł. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że zbyt słabe przygotowanie matematyczne humanistów, a w wielu wypadkach uprzedzenia studentów wynikające z nienajlepszych często doświadczeń wyniesionych ze szkolnych lekcji przedmiotów ścisłych mogą powodować trudności w odbiorze pracy Michała Kopczyńskiego. Należy mieć nadzieję, że właśnie ta publikacja przyczyni się do obalenia pokutującego wciąż przekonania, że w badaniach historycznych statystyka jest nauką ezoteryczną i nieprzydatną.

Aneta Bofdyrew

Jolanta Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane. Prostyucja w Królestwie Polskim w XIX wieku*, wyd. Mada, cop. 2004, ss. 392

W światowej historiografii od wielu lat widoczne jest żywe zainteresowanie zagadnieniami związanymi z seksualnością, czego efektem jest powstanie wielu syntez, monografii i prac popularnonaukowych, przybliżających najbardziej intymną sferę życia. Seksualność zyskała rangę ważnego zjawiska społecznego i kulturowego. Jednym z istotnych wątków tych badań jest kwestia prostytucji. Zwłaszcza od lat 60. minionego wieku widać znaczące nasilenie częstotliwości